

СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА РЕЛІГІЇ У ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ М. ШЕЛЕРА

Релігія та релігійні феномени були і залишаються об'єктом особливої уваги філософів, богословів, науковців. Упродовж століть у філософських концепціях, теологічних диспутах, наукових теоріях людина намагалася дати відповідь на одвічні питання про сутність і буття Бога, безсмертя душі, з'ясувати феномен віри тощо. За таких умов вельми актуальною постає проблема співвідношення релігії та філософії, а особливо варіанти її рішення у концепціях тих мислителів, які були одночасно і віруючими, і філософствуючими людьми. Одним із таких у ХХ ст. був Макс Шелер, відомий як засновник філософської антропології, феноменолог релігії, прихильник католицького відродження в Німеччині, політичний та громадський діяч.

***Актуальність** дослідження співвідношення релігії і філософії, їх когнітивної значущості у творчій спадщині М.Шелера зумовлена низкою чинників: з одного боку, невизначеними статусом і демаркацією предметних полів релігії і філософії, а з іншого – активізацією інтересу науковців до ідей німецького мислителя.*

Уявлення про співвідношення релігії та філософії були розвинені М. Шелером в одному із розділів його фундаментальної праці з феноменології релігії «Про вічне в людині» («Vom ewigen im Menschen», 1921) «Проблеми релігії (до релігійного відродження)»¹[1]. Серед аналітичних праць, присвячених вивченню метафізики та філософії релігії М.Шелера, можна виокремити дослідження В.

* Бойчук Наталія Василівна – аспірантка кафедри релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

¹[1] Ця праця перекладена англійською мовою 1960 р. і перевидана зі вступною статтею Graham McAleery 2010 р. Однак розділ «Про проблеми релігії» можна знайти ще й у польському перекладі 1995 р. На жаль, ні українською, ні російською мовами не перекладена жодна частина цієї праці.

Генкманна2[2], М. Габела3[3], Д. Дорофєєва4[4], Й. Зайферта5[5], Р. Рошкульцяб[6].

Об'єктом наукового дослідження є філософська концепція М. Шелера, а предметом – його розуміння сумірності філософії та релігії. Відповідно, дане дослідження має на меті виявити суть і форму запропонованої М.Шелером системи співвідношення релігії і філософії, а також значення філософії релігії у системі релігієзнавчих пошуків. Відповідно до поставленої мети передбачається виконання таких завдань: по-перше, виявити специфіку проаналізованих М. Шелером філософських систем щодо взаємозв'язку релігії і філософії, а також смисл запропонованої ним системи їх співвідношення; по-друге, з'ясувати площину перетину філософських пошуків Бога і релігійної віри в нього за М. Шелером; по-третьє, дослідити специфіку філософії релігії як основи будь-яких пошуків релігії.

Основний зміст статті. Як відомо, німецький мислитель виділяв три види знання: прагматичне, сутнісне (або «метафізичне першого порядку») і, нарешті, сотеріологічне. Перший вид стосується, передусім, предметного освоєння людиною світу, в т.ч. наукового. Когнітивний потенціал другого виду знання реалізовується через споглядання, тому це є філософське і наукове знання

2[2] Henckmann W. Max Scheler. – München, 1998. – 271 s.

3[3] Gabel M. Die logischen und ethischen Prinzipien bei Scheler in ihrem Verhältnis zur Religionsphilosophie / Gabel M. // Denken des Ursprungs – Ursprung des Denkens. Schelers Philosophie und ihre Anfänge in Jena. – Würzburg, 1998. – S. 34-53.

4[4] Дорофеев Д.Ю. Христианско-мистические основания немецкой философии, философской антропологии Макса Шелера и русской религиозной философии: [Электронный ресурс] // Макс Шелер и Россия: информационная система – Режим доступа до статті: <http://www.max-scheler.spb.ru/content/view/59/52/>

5[5] Seifert J. Schelers Denken des absoluten Ursprungs. Zum Verhältnis von Schelers Metaphysik und Religionsphilosophie zum ontologischen Gottesbeweis / Seifert J. // Denken des Ursprungs – Ursprung des Denkens. Schelers Philosophie und ihre Anfänge in Jena. – Würzburg, 1998. – S. 34-53.

6[6] Рошкульць Р. Взаємозв'язок прагматичного і метафізичного знання у філософії М.Шелера // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 466-467: Філософія. – Чернівці, 2009. – С. 107 – 110.

теоретичного рівня. Сотеріологічне знання покликане допомогти людині здобути спасіння⁷[7]. Загалом проблема знання розв'язувалася М. Шелером своєрідно. Р.Рошкульєць що у гносеологічній і антропологічній площинах філософського вчення видатного німецького філософа початку ХХ ст. М. Шелера проблема знання виявляється ключовою, але осмисленою в неklasичному вимірі. Тобто до суто когнітивних аспектів пізнавальної діяльності приєднуються також емоційні елементи, раціональне органічно доповнюється ірраціональним. А це, у свою чергу, призводить до переосмислення категорії сутності, до наповнення її не класичним метафізичним, а антропологічним змістом, сумірним із духом епохи і глибинними запитами людської природи⁸[8]. Враховуючи таке розуміння природи знання, у М. Шелера з'являється специфічне тлумачення філософії (філософського знання про Бога) та релігії (форма і зміст релігійного акту, пошук дороги спасіння).

Загалом М. Шелер ставить перед собою завдання знайти таку модель співвідношення філософії та релігії, яка б стала загальноприйнятною і була дієвою поза межами окремої школи чи напрямку. За це, власне, він критикує своїх сучасників, які не сприймають і не хочуть розуміти альтернативні підходи. Філософія початку ХХ ст. розцінюється М. Шелером як ультраконсервативна, вона робить спробу осмислення актуальних філософських питань таким способом, який уже давно (і не раз) був застосований до вирішення проблем релігійної віри і філософського пізнання і який не є ефективним у сучасних М. Шелеру реаліях, а її девізом є максима «*Quiēta non movēre*»⁹[9]. Такими М. Шелер вважає томізм, неотомізм, кантіанство, позитивізм, гегеліанство та неогегеліанство¹⁰[10]. Альтернативою традиціоналістських напрямків є т.зв. популярна філософія, в межах якої вчені намагаються створити універсальні філософські концепції на основі конкретних наукових теорій (наприклад, Ернст

7[7] Шелер М. Философское мировоззрение // Шелер М. Избранные произведения. – М., 1994. – С. 4-5.

8[8] Рошкульєць Р. Взаємозв'язок прагматичного і метафізичного знання у філософії М.Шелера. – С. 107 – 110.

9[9] Лат. «Не торкатись того, що покоїться», тобто не порушувати існуючих традицій.

10[10] Ці філософські школи були розповсюдженні в Німеччині на поч. ХХ ст.: томізм і неотомізм після енцикліки папи 1789 р. набули особливої популярності і були представлені в Німеччині Й. Грабманом, К. Беймкером, І. Де Фріз, І. Лотцом, К. Райнером, Г. Фальком; кантіанство і неокантіанство – Г. Когеном, Е. Кассіером, В. Віндельбрантом, Г. Ріккертотом; позитивізм (емпіріокритицизм) – Е. Махом і Р. Авенаріусом.

Гекель¹¹[11], Вільгельм Отсвальд¹²[12] та ін.). Власне така критика є характерною не лише для М. Шелера, а й для інших тогочасних філософських напрямків (зокрема, філософія життя, екзистенціалізм, психоаналіз, неофрейдизм), оскільки всі вони центром уваги мали людину, проблему її сутності та існування.

На думку мислителя, має існувати філософське вчення про релігійні феномени, на якому ґрунтуватимуться подальші філософські пошуки релігії (теорії пізнання та цінності релігійних актів, метафізики релігії, філософії історії релігії), а також релігієзнавчі дослідження (психологія релігії, історія релігії, різноманітні теологічні дисципліни)¹³[13].

Філософія релігії (*Religionsphilosophie*) уже своєю назвою передбачає існування певної теорії співвідношення релігії та філософії самих собою (*in sich*), у межах якої осмислення, наприклад, Бога має відбуватися крізь призму релігії, а не безпосередньо та абстраговано¹⁴[14]. Той напрямок метафізики¹⁵[15], в якому об'єктом пізнання постає безпосередньо сутність і буття Бога, є частиною природної теології, раціональної теології. Вона разом з філософією релігії, яка в даному контексті є посередником, складає основу теології одкровення, в якій пріоритетним вважається власне спілкування з Богом, а не слідування догматичним положенням.

Аналізуючи різні вчення про співвідношення релігії і філософії, М. Шелер виокремлює такі два його типи: перший утверджує повну або часткову тотожність релігії і певної частини філософії, а інший – сутнісну різницю між ними. Система часткової тотожності релігії і філософії була впливовою і розповсюдженою в Європі, особливо в церковних школах. Разом з тим, з часів Томи Аквінського католицькі теологи критикували ті вчення, в яких релігія

11[11] Відомий зоолог, а також філософ кін. XIX – поч. XX ст., прихильник дарвінівської теорії еволюції, який намагався розвинути її у своїх філософських працях.

12[12] Хімік, нобелівський лауреат, філософ, який намагався обґрунтувати теорію, згідно якої субстанцією світу є енергетизм.

13[13] Scheler M. Vom ewigen im Menschen. – Leipzig, 1921. – S. 320.

14[14] Ibid. – S. 321.

15[15] М.Шелер розуміє метафізику як частину філософії і часто вживає ці поняття як тотожні. А в своїй праці «Філософський світогляд» М.Шелер пише: «Метафізика – це наука про способи буття і сутнісну структуру всього, що є». Див.: Шелер М. Философское мировоззрение // Шелер М. Избр. произведения. – М., 1994. – С. 7.

розумілася як ступінь пізнання¹⁶[16] в філософії або ототожнювалася з нею¹⁷[17]. У такому разі зникла різниця між природною та позитивною теологією, а це не узгоджувалося з католицьким віровченням: людина може отримати надійні знання про буття Бога за допомогою філософського мислення, однак проникнутися Богом, його сутністю можливо лише з вірою в одкровення Христа¹⁸[18]. Причому М. Шелер вказує, що таке «надійне знання» з пробудженням томізму папою Лео XIII¹⁹[19] вважається опосередкованим знанням, тоді як августинівська традиція²⁰[20], яка стверджує природне безпосереднє знання про Бога, на рівні з онтологічним доказом буття Бога відкидається.

З іншого боку, зауважує М. Шелер, доволі розповсюдженим є обґрунтування певних релігійних положень філософськими методами. Традиціоналісти переймають категорії та розвинуті на основі фактичного матеріалу ідеї для того, щоб раціоналізувати і систематизувати релігійні положення. Видатні Отці і вчителі християнської церкви використовували обидві найбільші філософські системи Греції платонізм й аристотелізм для того, щоб раціонально обґрунтувати релігійні істини. За таких умов не має місця власне для самої філософії. Згодом у протестантизмі окреслилась інша тенденція розділення і протиставлення метафізики та позитивної теології. Підсумовуючи, М. Шелер вказує, що традиціоналізм – це така система мислення, яка глобалізує самостійність релігії над усіма видами світогляду, нівелюючи тим самим і сутність релігії, і сутність філософії.

Загалом релігія і метафізика мають багато спільного: скажімо, Бог у релігії аналогічний першооснові світу у метафізиці. Однак «інтенціонально вони є суттєво різними: Бог релігійної свідомості «є» і живе винятково у релігійному

¹⁶[16] гностицизм.

¹⁷[17] фідейзм, традиціоналізм.

¹⁸[18] У катехизмі католицької церкви сказано: «Можливості людини роблять її здатною пізнати існування особового Бога. Але щоб людина змогла ввійти в глибину Його, Бог забажав об'явити себе їй і дарував їй благодать прийняти це об'явлення вірою. Однак, докази існування Бога можуть прихилити до віри й допомагати побачити, що віра не суперечить людському розумові». Див.: Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Львів, 2002. – С. 23

¹⁹[19] Як відомо, 1789 року папа Лев XIII у своїй енцикліці "Aesterni Patres" проголосив філософію Томи Аквінського єдиною філософською доктриною, що відповідає католицькому віровченню.

²⁰[20] Пізнання справжніх істин відбувається за допомогою Божого осяяння.

акті, а не у метафізичних роздумах про позарелігійні явища і процеси. Метою релігії не є раціональне пізнання першооснов світу, а спасіння людини через симбіоз з Богом – обоготворення»²¹[21]. Людина релігійна не є самотнім мислителем, її пошуки і прагнення спасіння вже з самого початку співвідносяться з такими ж пошуками і прагненнями інших людей, громади. Бог релігії є Богом для святих і народу, а не Богом знання і освіченості. Джерелом релігійної істини є не наукові дискусії, а віра у сказане святими. Загалом для М. Шелера, *homo religiosus* є особливим людським типом – це передусім неподільна цілісна особа, яка не подібна іншим визначним людським типам (як, наприклад, герою чи генію), і володіє харизматичними якостями, які допомагають їй знайти віру і стати певною мірою її втіленням. Святий має особливий живий і реальний зв'язок з Богом. Цей зв'язок є вічною основою спасіння, основою його (святого) настанов, дій, авторитету; *homo religiosus* є безвідносним до моральних, логічних та етичних норм²²[22].

М. Шелер запевняє, що розглянуті метафізичні системи подібні позитивно-релігійному світогляду. Так, наприклад, у грецькій філософії, незважаючи на різні у своїй основі методи і, відповідно, принципи окремих шкіл і напрямків, можна знайти рудименти грецької релігії²³[23]. М. Шелер наводить багато прикладів застосування філософських принципів і методів, а також ідей для обґрунтування положень релігійної віри. Такими є платонізм, піфагореїзм, аристотелізм тощо.

Так звані метафізичні потреби людини не тотожні її духовним прагненням, які у свою чергу ведуть до релігії. Німецький дослідник Вольфгарт Генкманн пише, що М.Шелер визнавав існування абсолютної надприродної сили-сутності (*Macht-Wesen*), тому в його концепції дух панує над релігійними актами,

21[21]Scheler M. *Vom ewigen im Menschen*. – Leipzig, 1921. – S. 328.

22[22] *Ibid.* – S. 328.

23[23] «Вражаючою є прив'язаність Платона до такої божественності, в якій можна знайти так багато від античного традиційного політеїзму... Як бачимо, навіть у найбільш теологічного мислителя Греції укорінений політеїзм. Пізніше Аристотель зробить у цьому відношенні крок вперед, змістивши межі ієрархії, він надасть перевагу Богу-особистості натомість імперсонального божества. І все ж ніхто з греків, в т.ч. Аристотель, не відкриє монотеїстичного обліку світу, привнести який судилося лише Біблії» Див.: Реале Дж. *Западная философия от истоков до наших дней: в 4 т. / Реале Дж., Антисери Д.; пер. с итал. С. Мальцевой*. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1994 – 1997. – Т.1. *Античность* – 1994. – С.111.

наприклад вірою²⁴[24]. Крім того, дух не являє собою довершеної сутності, а перебуває у постійному процесі розвитку; він складається з актів, які можуть безкінечно розвиватися²⁵[25]. Загалом дух – це одна із найважливіших категорій шелерівської філософії. В усій своїй багатогранності вона пронизується людським духом як основою. Російський дослідник Данило Дорофєєв, порівнюючи філософську антропологію М. Шелера і російську релігійну філософію, зазначає: «Саме поняття «дух» ширше і цілісніше, ніж, наприклад, здоровий глузд, до того ж ... у М.Шелера поняття»духу» нерозривно поєднане з поняттям «життя»²⁶[26].

М.Шелер вказує, що джерелом метафізики є здивування тим, що є Щось і це краще, ніж Нічого. Мова йде про конкретну емоцію, яка нагтовхує людину на граничне питання її буття (те, що називається метафізичними питаннями), що є сутністю світу і що є його причиною. На відміну від метафізики, релігія ґрунтується на любові Бога і потребі людини у спасінні себе і світу. Релігія, таким чином, є дорогою спасіння, тому саме *Summum bonum*²⁷[27] є першочерговою інтенцією релігійного акту, а не абсолютне буття чи його сутність.

Така різниця у походженні релігії і метафізики не виключає можливого взаємозв'язку інтенцій в душі, однак закономірності та процес їх розвитку є різними. Питання спасіння є периферійним для метафізики, так само, як пізнання абсолютної дійсності – для релігії. Людська душа є спільною і для метафізичних пошуків, і для релігійної віри. І хоча М. Шелер намагається обґрунтувати сутнісну різницю між ними, все ж підкреслює, що підґрунтям усіх основоположних метафізичних і релігійних положень є неподільна душа²⁸[28].

24[24] Henckmann W. Max Scheler. – München, 1998. – S. 69.

25[25] Ibid. – S. 71.

26[26] Дорофеев Д.Ю. Христианско-мистические основания немецкой философии, философской антропологии Макса Шелера и русской религиозной философии [Электронный ресурс] // Макс Шелер и Россия: информационная система: Режим доступа до статті: <http://www.max-scheler.spb.ru/content/view/59/52/>

27[27] Лат. «Вище благо».

28[28] Не слід плутати таке трактування Шелера з класичним марксистським визначенням релігії як фантастичного відображення в головах людей тих зовнішніх сил, які панують над ними. Шелер не мав на увазі, що людська душа є творцем релігійних положень, просто інтенційність свідомості може бути предметно релігійна або метафізична. Шелер у жодному разі не заперечував існування Бога поза людиною.

Для правильного розуміння релігії не потрібно, з одного боку, занадто раціоналізувати її положення, а з іншого – повністю відмовлятися від раціональних методів (як це зробили представники неосхоластики). Не менш важливим є розуміння смислової різниці між метафізичним і релігійним Богом. Останньому може бути притаманний гнів, помста, любов, тоді як перший є абсолютним незмінним сущим (*Ens*), без будь-яких можливих предикатів. Не варто вважати, що метафізичний Бог суперечить релігійному, оскільки апріорне розуміння їх реальної totoжності передбачає усунення цих оманливих протиріч. Іншими словами, Бог є Богом будь-то в метафізиці чи релігії, різними є інтенційні акти свідомості.

Разом з тим, не можна бездумно накладати релігійні уявлення і метафізичні переконання одні на одні. Для того, щоб адекватно зрозуміти положення Бога (*Gottesbesitz*), а також участь свого буття в його бутті треба досягнути розуміння релігійного Бога і метафізичного обґрунтування світу без протиріч. Істинний Бог не є таким пустим і незворушним як метафізичний і водночас таким конкретним і живим як релігійний.

Релігійний Бог звертає свій погляд на людину або народ (особливо інтенсивно під час молитви), Він може бути милосердним, вільно розподіляючи милість чи немилість, або караючим за гріхи. Метафізичний Бог не такий: це – нерухоме буття, в якому все є вічним і необхідним. Варто зауважити, що Шелер вважав онтологічний аргумент на користь буття Бога абсурдним, разом з тим заперечував будь-яке філософське пізнання *реальності Бога*, допускаючи лише філософське пізнання *сутності Бога*^{29[29]}.

Релігія, за переконаннями М. Шелера, є абсолютно самодостатньою, сама собою обґрунтована (*Insichgegründet*): «Однак, що я точно заперечую, так це твердження, що релігія в її власному предметному визначенні (навіть природному) ґрунтується на метафізичних положеннях, тобто що предметне визначення вважається не очевидне, або необґрунтоване і помилкове, якщо не апелює до метафізики»^{30[30]}. Причому незалежність релігії стверджується М.

29[29] Німецький філософ, аналізуючи положення щодо пояснення пізнавально-теоретичних і метафізичних основ онтологічного аргументу, визнавав, що видатні філософи ХХ ст. були апологетами цього аргументу. Разом з тим, М.Шелер у своїх працях розглядав як неприйнятні й інші аргументи на користь буття Бога, водночас не визнаючи, що за таких умов природна теологія і філософія релігії можуть втратити свій всезагальний по відношенню до інших релігій статус. Див.: Seifert J. Schelers Denken des absoluten Ursprungs. Zum Verhältnis von Schelers Metaphysik und Religionsphilosophie zum ontologischen Gottesbeweis // Denken des Ursprungs – Ursprung des Denkens. Schelers Philosophie und ihre Anfänge in Jena. – Würzburg, 1998. – S. 37-58.

30[30] Scheler M. Vom ewigen im Menschen. – Leipzig, 1921. – S. 348.

Шелером не лише по відношенню до метафізики, але й до особистості, моралі тощо. Стосовно шелерівського обґрунтування релігії католицький теолог і німецький філософ Е. Прзивара пише: «За М. Шелером мораль і релігія по суті є незалежними і від окремого Я, і від загальнолюдських інстинктів і прагнень; вона так само не може бути вираженням суб'єктивних переживань (Г. Зіммель), біологічних чи культурних відносин (Г. Спенсер, В. Вундт)»³¹[31].

Проаналізувавши різні метафізичні системи, не погоджуючись з жодною, М.Шелер пропонує свою, названу системою єдиноподібності (*Konformitätssystem*), у межах якої моделюється паритетний статус (а відповідно і взаємозв'язок) між релігією і метафізикою³²[32]. У межах цієї системи релігію, так само як і метафізику необхідно розуміти як цілісний і єдиний феномен. Власне таке співвідношення метафізики і релігії є результатом шелерівського розуміння незалежності один від одного принципів здорового глузду, розуму (*die Eigenständigkeit der Vernunftprinzipien*) людського духу (*die Einheit des menschlichen Geistes*)³³[33].

Релігія завжди можлива лише в образі релігії і лише в її межах можливий поділ на природну та одкровенну. Адже не існує природного Бога чи одкровенного, а тільки Бог. Так само і в переживанні релігійного акту не буває відповідного функціонального розподілу. Тобто, вказує М. Шелер, сутнісною різницею між одкровенням і природною релігією є джерело пізнання, через яке обґрунтовують певні атрибути Бога чи інші релігійні положення і яке передбачає раціональне усвідомлення теологічних істин. Насправді цей поділ обов'язково необхідно враховувати, інакше виникає небезпека роз'єднання релігійних істин і релігійного життя. Важливо не плутати і не підміняти природну теологію з метафізичним знанням, адже так можна перейняти позиції деїзму, які теж є неприйнятними для М. Шелера: «Тоді поняття «віра в буття Бога» буде не змістовною, оскільки про буття Бога ми можемо мати лише знання, а не

31[31] Przywara E. Religionsbegründung. Max Scheler, J.H. Newman. – Freiburg im Breisgau, 1923. – S. 4.

32[32] Варто зауважити, що М.Шелер був представником неklasичної метафізики : «Сучасна метафізика не є більше космологією та метафізикою предмету – вона є метаантропологією і метафізикою акта». Див.: Шелер М. Философское мировоззрение // Шелер М. Избранные произведения. – М., 1994. – С. 12.

33[33] Gabel M. Die logischen und ethischen Prinzipien bei Scheler in ihrem Verhältnis zur Religionsphilosophie // Denken des Ursprungs – Ursprung des Denkens. Schelers Philosophie und ihre Anfänge in Jena. – Würzburg, 1998. – S. 71.

віру»³⁴[34]. Релігія у безлічі змістових форм завжди походить з одного джерела: об'єктивно – з одкровення³⁵[35] Бога, суб'єктивно – з віри.

Так само й автономність метафізики, її змістовне наповнення можливе лише в системі єдиноподібності. Якщо метафізика або принаймні її центральна частина – вчення про основу світу – буде одночасно природною теологією, яка є необхідною частиною позитивної теології, то положення віри і пошуки розуму будуть розділені. Грунтуючись на вірі, метафізика буде відсторонена філософією загалом, крім того стане настільки константною, що не зможе більше ані розвиватися, ані верифікуватися. В той час, як покликання метафізичного світогляду, що формується через філософію, полягає у мисленні і спогляданні абсолютно суцього, що існує саме собою, причому таким чином, щоб воно відповідало і було співвимірним сутнісній структурі світу в реальному наявному бутті (*Dasein*) і в випадковому так-бутті (*Sosein*)³⁶[36].

Не менш важливу роль відіграє система єдиноподібності для формування і значення метафізики. Як відомо, однією з центральних її проблем є визначення первня світу, проте у всій своїй повноті метафізика розкривається не як концепція, а як пізнання. Принциповим є те, що вона за своєю суттю не просто досліджує глибинні основи буття, а виводить їх за межі емпіричної реальності і долучає до абсолютної³⁷[37]. За таких умов смисл і сутність метафізики як способу пізнання є незалежні від її істинності чи хибності. «У цьому значенні метафізичні системи Аристотеля, Лейбніца, Гегеля, Шеллінга, Фехнера, Шопенгауера, Гартмана, Бергсона є «справжніми» метафізичними системами, причому їх можлива хибність не береться до уваги»³⁸[38]. Незважаючи на те, що смисложиттєві метафізичні істини частково перетинаються з релігійною свідомістю, метафізика без релігійного підґрунтя фундує їх на основі власного досвіду людини і світового загалом, чого релігія у свою чергу не може зробити. Тобто, релігія дана Богом, тоді як метафізика визначається у розсудливій та духовній основі світу. Є лише два положення метафізики, що володіють гносеологічною очевидністю: існує одна цілісність багатьох випадкових явищ,

34[34] Scheler M. Vom ewigen im Menschen. – Leipzig, 1921. – S. 350.

35[35] Під одкровенням Шелер розуміє специфічний вид споглядання та переживання божественного і священного. Будь-яке знання про Бога можливе лише через Бога. У цьому положенні прослідковується вплив Аврелія Августина на позицію М.Шелера.

36[36] Шелер М. Философское мировоззрение // Шелер М. Избранные произведения. – М., 1994. – С. 10.

37[37] Scheler M. Vom ewigen im Menschen. – Leipzig, 1921. – S. 354.

38[38] Ibid. – S. 354.

процесів, станів, тобто єдність суцього³⁹[39]; воно має першопричину і першооснову, з усіх сутнісно можливих світів дійсним є цей. Причому в даному контексті ідея творіння не передбачає особистості Бога, це притаманно лише релігії.

Не існує і не може існувати ймовірної віри, так само, як і гіпотетичної. Впевненість, ґрунтована на очевидності віри, за своєю суттю відрізняється від сумнівів совісті. Тільки свобода акту віри, на відміну від винятково предметного акту пізнання, уможливорює очевидність істинності релігійної віри і незворушну впевненість у ній. Віра, передусім, це вільна позиція особистості. В ній (вірі) не має місця для гіпотез, ймовірності, сумнівів.

З вищесказаного очевидним є те, що метафізичні положення, які визначають і обґрунтовують атрибути основи світу, не можуть бути релігійними і обґрунтовувати релігійну істину. «Як може обґрунтовувати гіпотетична істина абсолютну, як на сумнівах може ґрунтуватися знання, а на ймовірності – істинність. За таких умов мова може йти лише про підтвердження, а не обґрунтування»⁴⁰[40].

Далі, виходячи з різниці між положеннями віри і знання, М. Шелер виводить дуже важливі, на його думку, положення про зв'язок блага віри (*Glaubensgüter*) і блага знання (*natürlichen Wissensgüter*) з історією. Зміст і значення віри за своєю суттю і смислом є вічними благом та істиною, тоді як цінність метафізичного знання завжди проявляється в історичному контексті метафізичних досліджень.

Враховуючи автономність метафізики, некоректним ставити питання, наскільки її походження і становлення (в будь-якому прояві) є незалежним від релігії в душі людини. М. Шелер вважає, що релігійний акт за своїм походженням є первиннішим за акт філософського пізнання.

Необхідність існування філософського вчення про релігію не викликає сумнівів, яке, врешті решт, має призвести до розуміння онтології божественного. Такого розуміння не було у вченні про самостійність релігії, що розвивалося на основі суб'єктивного та індивідуалістського протестантизму. Також не потрібно плутати філософію релігії з психологією релігії, як це іноді робили інші мислителі, у більшій чи меншій мірі повертаючись до сфери психології, оскільки вважали, що суть релігійного акту можна описати лише абстрактно. Варто зауважити, що М. Шелер виокремлював два види психології: дескриптивну та інтерпретативну. Причому остання завжди є позаконфесійною і розглядає

³⁹[39] Суцце у М.Шелера – це буття, що виводиться з сутності.

⁴⁰[40] *Ibid.* – S. 359.

патологічні, аномальні прояви релігійного життя. Натомість, дескриптивна психологія релігії передбачає наявність віри, щоб збагнути сутність релігійних феноменів, а той, хто не має такої віри, ніколи не зможе зрозуміти тих передумов, які є первинною основою релігійності в душі людини.

Разом з тим, М. Шелер застосовує вираз «релігійна ноетика»⁴¹[41], розуміючи її як частину філософії релігії, що вивчає релігійні акти. Помилковою є думка, що релігійний акт необхідно класифікувати як здебільшого притаманний внутрішньому світу людини, а не зовнішньому його прояву. Тоді можна визначити вид і спосіб його реалізації в людині, але не смисл. Хоча релігійний акт передусім проявляється як зовнішній культ, а не внутрішній духовний процес, він є суцільний, без поділу на внутрішнє і зовнішнє, тілесне і психічне. «Молитви, – пише М. Шелер, – притаманне вираження залежно від індивідуальної і випадкової або чітко встановленої загальноприйнятої форми зовнішнього вираження. У цьому значенні поняття релігійного акту не причетне до психологічних категорій»⁴²[42].

Одним із найважливіших напрямків дослідження релігії є феноменологія релігійних об'єктів і процесів. Вона є основою для систематичного релігієзнавства, а також для історії релігії. Проте всі названі дисциплінарні пошуки релігії (метафізика, природна теологія, теорія пізнання, дескрептивна та інтерпретативна психологія релігії, феноменологія релігії) базуються на філософському вченні про релігії.

Відтак релігія не повинна бути частиною філософії, так само, як і філософія не має підпорядковуватися релігії: вони є рівноправними. Таке співвідношення реалізовується у системі єдиноподібності, оскільки інші концепції сумірності метафізичного і релігійного розуміння Бога, на думку М. Шелера, є неідеальними. Сама назва цієї системи спонукає розуміти її суть: метафізика і релігія суб'єктивно мають одне джерело – людську душу, однак інтенційно є різними і, що принципово для М. Шелера, рівноправними та самодостатніми. Метафізика, природна теологія, теорія пізнання, пояснююча і дескриптивна психологія, феноменологія релігії є лише різновидами філософського пізнання сутності релігії, яке має бути основою для решти філософських і наукових досліджень релігії. Таке філософське вчення називається філософією релігії.

41[41] Ноетика (грец. *noein* – мислити, означати) – вчення про мислення, своєрідна феноменологічна теорія пізнання.

42[42] Scheler M. Vom ewigen im Menschen. – Leipzig, 1921. – S. 367.

А н о т а ц і ї

Наталія Бойчук «Співвідношення філософії та релігії у філософській концепції М. Шелера». В статті досліджується співвідношення філософії і релігії в філософській концепції Макса Шелера. Автор робить спробу визначити специфіку розробленої німецьким мислителем системи єдино подібності і, на основі цього, проаналізувати філософські пошуки Бога і релігійну віру в Нього.

Ключові слова: філософія, релігія, Бог, віра, система єдиноподібності, інтенційність, філософія релігії

Наталія Бойчук «Соотношения философии и религии у философской концепции М. Шелера». В статье исследуется соотношение философии и религии в философской концепции Макса Шелера. Автор делает попытку определить специфику разработанной немецким философом системы единообразия и, на основании этого, проанализировать философские поиски Бога и религиозную веру в Него.

Ключевые слова: философия, религия, Бог, вера, система единообразия, интенциональность, философия религии.

Natalia Boichuk «The relationship between religion and philosophy on the philosophical concept of Max Scheler». This article researches the relationship between religion and philosophy on the philosophical concept of Max Scheler. The author attempted to define the specific features conformity system suggested by german philosopher and to analyze philosophical searches of God and the religious belief in God.

Key words: a philosophy, a religion, a God, system of conformity, an Intentionality, a philosophy of religion.
